

Szakolczay Lajos

A MEGMARADÁS ZÁLOGA: SÜTŐ ANDRÁS

– *Találkozások, emlékek a hőskorszakból* –

A SZELLEM SZABADSÁGÁNAK NEVÉBEN

Mi mással kezdhethném, mint egy ajándékba kapott *Szent Biblia*-dedikációval: „»Mert ahol ketten, hárman egybegyültek, ott én is veletek vagyok« – Lajosnak szeretettel Sütő András Bp. '74. dec.”

Miért épp akkor jutottam az eszébe, és miért akart megtisztelni egy külföldről (ha jól emlékszem, Hollandiából) hozott Károli-Bibliával, magam sem tudom. Akkor már jó pár éve ismertük egymást, személyesen ugyancsak találkoztunk, és több levelet is váltottunk.

Sütő Andrást nem ismerni (pedig hol volt akkor még az *Anyám könnyű álmot ígér* szenzációja!) bűn lett volna egy olyan embernek, aki az életét (nagy szó, ne hangozzék dicsekvésnek) a határon túli magyar irodalomra tette föl. A marosvásárhelyi *Igaz Szóból* többször rám tekintett, s jómagam már elég korán élveztem írásainak stílusát és természetes humorát. Akarjuk, nem akarjuk, ezek a „félíg kész” művek (*Fecskeszárnyú szemöldök* stb.) alapozták meg a későbbi, színpadon szenzációs sikert aratott drámákat. Mert a hangulati tökély ott volt bennük. Úgy neveltettek, hogy közben az ember elgondolkozhatott az élet dolgairól.

Első találkozásunk? Talán, ha jól emlékszem, 1970-ben történt. A kecskeméti *Forrás* szerkesztőségében, amelynek akkor én „külsős” (budapesti) szerkesztője voltam. Az Írószövetség meghívottjai szívesen vállaltak vidéki utakat – Lezsák Sándorék Lakiteleken ezt kamatoztatták: rengeteg határon túli alkotó megfordult náluk –, hiszen így nagyobb körben is érvényt tudtak szerezni szavaiknak. Sütő ilyenformán kerülhetett Kecskemétre. Nyíltsága magával ragadott, ugyanis „közös volt a fonnivaló”. Beszélgetés közben egyszer csak átölelt. Mosolyunkat, vígságunkat megőrizte egy, magam sem tudom, azóta hol bujdosó, fekete-fehér fotó.

Tehát nem voltam neki ismeretlen, amikor otthon, Erdélyben első levelemet fölbontotta. Ha az emlékezetem nem csal, az *Anyám könnyű álmat ígér* című könyvéhez gratuláltam.

Mi fogott meg benne? A szociografikus hűségen messze túlmutató szépprózai kaland, amely Pusztakamarást embereivel, történeteivel, a család fókuszába emelt zivataros történelmével szinte az égbe emelte. Viszont nem tetszett a könyv befejezése. Túl rózsaszínűnek éreztem. És ezt meg is írtam neki, gondolván, úgy tisztességes a barátság, ha őszinték vagyunk egymáshoz.

Válaszleveléből tudom, kíváncsi volt az okfejtésemre. Bizonyosan meg is írtam kifogásaimat, ma már nem emlékszem, hogy pontosan miket. Minthogy 1967 ősze óta – akkor hívott meg Kolozsvárra Palocsay Zsigmond felesége *meglepetésként* Zsiga bá’ születésnapjára – elég sokszor megfordultam Erdélyben (főképp Kolozsvárt és Marosvásárhelyen), többször is találkoztam vele.

A nevezetesebb kiruccanások közül elsőként Petőfi-utunkat kell említenem. Kovács Sándor Ivánnal, a *Kortárs* főszerkesztőjével – akkor már hívására én is a lap egyik szerkesztője voltam – bebarangoltuk Erdélyt, hogy nemzeti klasszikusunk születésének 150. évfordulóját megünneplendő anyagot (kéziratokat, emlékezéseket, dokumentumokat) gyűjtsünk a folyóirat számára. (Ebből kerekedett ki az 1973-as januári számunk.) Sikerral jártunk, ezer emberrel találkoztunk.

Kikkel? Az emlékként megőrzött olajfestmény-nyomat (Orlai Petrich Soma Petőfi-arcképe) szegélye hűen őrzi a kézzel írott neveket. Csak párat belőlük! Kós Károly, Szabó T. Attila, Szervátiusz Jenő, Szer-vátiusz Tibor, Gy. Szabó Béla, Páskándi Géza, Szilágyi Domokos, Szilágyi István. Fürdőztem a boldogságban, egy induló irodalmárnak ennyi emberrel – ma már mind klasszikus – találkozni, hihetetlen élmény volt.

Még a kezdet kezdetén Sütő elvitt bennünket Zsögödre is, Nagy Imréhez. Az öreg festőművész (híres volt fukarságáról, „csak” a köznek adományozott) megkérdezte: „Éhesek vagytok?” Hümmögöttünk. „Jó, nincs itt semmi, csak méz.” Valamely étteremben-kocsmában költöttük el az ebédet. Viszont adakozónak tetszett, hiszen Kovács Sándor Ivánt – mindenki meglepetésére – egy mángorlófával ajándékozta meg. Sütő megszólalt: „És a Lajosnak nem adsz?” Szeretett piktorunk megdöbbenve maga elé nézett: „Milyen Lajosnak?” „Hát a Szakolczaynak!” –

volt a felelet. S megtörtént, ami állítólag addig soha: Imre bácsinak kinyílt a szíve, és nekem is kezembe nyomta a becses emléktárgyat.

Ehhez hasonló élmény volt talán a hetvenes évek közepén a Marosvécsre való *kocsikázás*. Az *Erdélyi Helikon* bölcsője? Ott éreztem igazán a szívdobogást. Az *Anyám könnyű álmot ígér* szerzője akarva-akaratlan, ezért szervezte a kirándulást, tanítani akart. Éreztem, „testközelből”, a hagyomány fontosságát. Ahogyan bolyongtunk a tiszta szénán, egyszer csak megszólalt: „Állj János mellé!” S elővette a fényképezőgépét. „Hová?” Nem értettem a kedveskedő, szinte családi gesztust. S odamutatott Kemény János sírkövére: „Oda”. A fotót azóta sem láttam, de egyáltalán, ha valahol megvan, lelkesen hirdeti a tájba való kultikus beépülésemet.

Az első Sütő-írásom, valójában egy kis portré, a *Kortárs* 1973. augusztusi számában jelent meg. Benne nem a meleg vizet fedeztem föl, hanem egy unikumot. Ugyanis az író egyik híres esszéjében, a *Nagyenyedi fügevirágban* a szegénységről szóló verse (emlékeztem rá egy régebbi *Igaz Szó*ból) szó szerint olvasható volt. A főszerkesztő, hajdani tanárként nyilván hozzá volt szokva az osztályozáshoz, ötöst kanyarított a dolgozatom alá.

S a kezdetet az évek folyamán rengeteg tanulmány, kritika, élménybeszámoló, jegyzet stb. követte. Már első könyvemben (*Dunának, Oltanak* – 1984) egész ciklust szenteltem az író munkásságának, s az *Alakok és helyzetek Sütő színpadán* című tanulmányból az is kiderült, hogy színpadi ténykedését sem hagytam figyelmen kívül. Lett légyen a bemutató vagy az azt követő valamely előadás Budapesten, Kolozsvárt, Marosvásárhelyen, Sepsiszentgyörgyön, Révkomáromban, Kaposvárott (az *Egy lócsiszár virágvasárnapja* ösbemutatója!), Gyulán, Szegeden, Békéscsabán, Veszprémben – és még hosszan sorolhatnám a képes beszéddel ugyancsak meghódított városok színpadait –, rögtön ott termettem, hogy kritikát írhassek a marosvásárhelyi szerző mennyi sikeres honfoglalásáról.

Többször is megnéztem egy-egy előadást, hogy biztos lehessen a dolgomban. A Securitate embere lázasan figyelt a karzatról (kolozsvári Állami Magyar Színház), amint világító tollam fénykörében papírra vetettem jegyzeteimet. Amikor a *Karnyóné* kolozsvári bábszínház-előadása végén bekiáltottam, hogy *bravó* – Kovács Ildikó, a rendező zseniális meglátással a főszerepet egy férfiszínészre osztotta, azóta se

láttam ilyen invenciózus öreglány-megidézést –, *bűnöm* följegyeztetett (hónap, nap, időpont, hányadik sor, hányadik szék). S a bukaresti hivatalosság épp Sütőt kérte meg, hogy tolmácsolja felém kívánságukat: ne többet!

Ha nem voltam megelégedve a sepsiszentgyörgyi színpad nagyságával (ti. a zsinórpaddás nem engedte, hogy az *Egy lócsiszár virágvasárnapjában* a tronkai várurakra ráboríttasson a kapu), visszatértem az eredeti kolozsvári előadáshoz. Ilyen-olyan fölbukkanásomkor sokszor szerencsém volt; most pedig nem, hiszen hiába utaztam Kolozsvárra, az egyik főszereplő, Héjja Sándor az előző nap valamely próbáján a lábát törte, s az általam kiszemelt Sütő-darab előadása elmaradt.

Hogy Sütő Andrásról, jobban mondva, az általa elképzelt és megvalósított megmaradás-eszméhez mindvégig hű maradtam, a világosnál világosabban bizonyítják *Erdélyi ősz* (2006) című könyvem több műfajú, 100 oldalnál többet kitevő írásai (portré, esszé, tanulmány, kritika – irodalom, színház). Ha nem esett is jól Sütőnek – kinek esik jól a bírálathoz? –, mindig azt írtam, amit gondoltam. Tévedtem volna, amikor az *Advent a Hargitán* – ha jól emlékszem, *tamásis* beütései miatt – kritizáltam? Meglehet. Ám úgy tartottam tisztességesnek, hogy a *barátságjogán* bizonyos dolgokkal szemben elmondjam fenntartásaimat is. A *Csipkerózsika-vita* megmutatta, hogy Sütő mely – nekem ugyancsak nem közömbös – irodalomeszményhez ragaszkodik. De én az irodalmat, noha fontos a *népszolgálat*, mindig nagyobb körben való megmutatkozásnak tudtam, amelyben helye van az avantgárdnak is.

Görömbei András monográfiája kapcsán ugyancsak összeakasztottuk a bajsziunk, mert *homályosnak* éreztem, amit a debreceni irodalomtörténész a Székely Jánost bíráló Sütő-kritikáról (nyílt levél) mondott. Hát persze, hogy a filozófiai műveltségű író (Székely filozófia szakon végzett Kolozsvárt) másképp gondolkodott – még *önboncoló* (Szabó Lőrinc) verseiben is –, mint az ifjúmunkások forradalmi lázában égő (politikai szerepet is vállaló) barátja.

De épp ez a sokszínűség adja a romániai magyar irodalom velejét. S hogy ebből a „nézőpontból” is lehetett a kisebbség-nemzetiség-hatalom dolgában érdemlegeset mondani, arra Székely későbbi remekművű drámája, a *Caligula helytartója* a döbbenetes, fölrázó erejű példa. (A Harag György rendezésében Gyulán bemutatott előadás így vagy úgy mérföldkő a hazai színpadra vitelek történetében.)

Több Sütő-írás előhívója voltam (természetesen a *Kortársat* képviselve), így például a Szenci Molnár Albertet köszöntő *Olajágas galamb-seregé* is (Marosvásárhelyt 1974. június 1-én kaptam kezembe.) „A törékeny és mulandó reménységet számunkra Molnár Albert öltöztette nyelvünk halhatatlan köntösébe, a galambszárny-szépségübe. Véges létünkben ővele is a szavaink támadnak fel újra meg újra. Minden elmaradott csodák helyett: ez is vizsgáztatásunk.”

Sütőt az írótisztelő támadásoktól megvédvé-elbújtatva (Astoria Száló) íratam vele egy emlékező szöveget a gyermekkor játékaikról. A kézzel írott lapok és a gólyalábon álló felnőttet és a gyermeket ábrázoló (tinta)toll-rajzok – ez utóbbiról: „Én és a tiszteletes úr. Nem tudok úgy rajzolni, mint a költő Nagy Laci bácsi, de talán megjárja” – a papírdzsungelben való keresgélés közben akárhányszor a kezembe akadnak, földerítenek. A kis szöveg, amely kérdezz-felelek formában a *Népszavában* jelent meg (1975. május 17.), bölcs befejezéssel zárul: „Otthon, amidőn valamelyikünk hosszú és magányos útra indult, öregeink azt kérdezték: jól felöltöztél-e? Botod van-e? Hát éneket viszel-e magaddal? Vagyis védelmet a sötétség és az úti veszedelmek ellen. Azt mondanám én is: gyermekek, ne hagyjátok cserben az Éneket!”

Illyés Gyula mindkettőnk számára szent ember volt. Magatartása, erkölce, a kisebbségéért (és a magyarságért!) vívott ezer csatája miatt. A Flóra asszonyt köszöntő *A félszárnyú csoda* (a kézírás lendületében is akarva-akaratlan ott a gondoskodó szeretet!) hogyan indítana meg, amikor az erőt adó bástya értékeltetik: „Az életmű gondozójaként, emberi melegségének, ezer felé rebbenő segítőkészségének romlatlan és fáradatlan állapotában mindennapos csodát mivel: annak hitével kápráztat el bennünket, hogy a József-hegyi házban otthon a gazda is. Ceruzáját hegyzi, golyóstollát tisztogatja az elvégzett és elvégzendő munka pihenő percében. A félszárnyúvá lett csoda, magányának panasza helyett a tegnapi páros repülés, a halhatatlan együttlét szép látványát küldi felénk ma is biztatásul. Isten éltesse őt még nagyon sokáig.”

Nagy ugrással (hiszen csak szemezgetni tudok kapcsolatunkból – többek közt az *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* cenzúra-példányát is őrzöm) hadd említsem a *Mert minden madár...* megszületését. Szintén a *Kortársnak* kértem egy vallomást az írótól – szerencsére Száraz

György főszerkesztésének az idején visszakerültem „fölnevelő dajkámhoz” –, amellyel mint friss Kossuth-díjast fogjuk köszönteni. 1992. március 23-án délben vettem át tőle a kéziratot a Vármegye Galériában, ahol közösen néztük meg Nagy Imre kiállítását.

A saját magának föltett kérdésre („Hogyan tovább?”) íme az erkölcsi tanulásként is fölfogható felelet (Sütő már ekkor a megmaradás záloga volt):

„Ugyanúgy, mint eddig. Erdélyi magyar sorskérdéseink foglyaként. Kollektív létünk omlásának krónikásaként. Az önvédelmi kisebbségi küzdelem cselekvő és szemlélődő részeseként. A beolvasztásnak, nemzeti mivoltunkból való kiforgatásunk, erőszakos asszimilálásunk érdekében folyamatosan erősödő román nacionalizmussal szemben természetes etnikai létünk, tehát sajátosságunk méltóságának a védelmezőjeként.

Az emberhez méltó emberi lét egyetemes igazságának megszállottjaként.

Mostan pedig hangot hallok, mely így szól: Uram, ön összetéveszti az irodalmat az emberjogi szervezetekkel, sőt a Romániai Magyarok Demokrata Szövetségével is.

Azt mondom erre:

– Az ember – így tehát az író is – ott kezdődik, ahol összetéveszti magát mindazzal, amitől elnyomói, rabtartói őt magát és népét megfosztották.

Részemről ez nem program, nem ilyen-olyan és amolyan irányzat-vállalás, nem népi-nemzeti, avagy urbánus elkötelezettség, hanem az egyetlen lehetséges válasz a történelemnek, sorsomnak rám és ránk zuhogó pörölycsapásaira. Ez az én válaszom, amit nem óhajtok senki számára kötelező ars poeticá-vá szigorítani, ám épp a szellem szabadságának nevében elvárom, hogy engem se kötelezzon senki más megoldásra. Nem egyébért, hanem a törvény miatt, amely szerint az ember nem ugorhatja átal saját árnyékát, arról nem is szólva, hogy minden madár úgy énekel, ahogy a csőre áll.”

Ez az én Sütő Andrásom!

Ezért állhatott gyertyával világítva azon marosvásárhelyi menet élére, ahol végül is bátorságáért a szeme világával fizetett. Öt év múlva, pontosabban: 1997-ben ezt a Sütő Andrást köszöntöttem hetvenedik születésnapján egy egy példányos albummal (kódexszel!) a Várszínház

színpadán – egy kicsit meg is lepődött, hirtelen nem tudta mire vélni a dolgot –, tolmácsolva a közösség (írók-költők és képzőművészek) hódolatát. Vincze László szentendrei papírmolnár barátom állta a „cehhet” – ő ajándékozta a kézzel merített papírt, ő gondoskodott a fatáblás, disznóbőrbe kötött album (a fényes csattok sem maradhattak el) elkészítéséről –, nekem csupán a fél éves gyűjtőmunka jutott (amely avval kezdődött, hogy kétszáz *kérő* levelet írtam töltőtollal a szellem nagyjainak). A kézzel írott verseket, illetve grafikákat, fotókat ráragasztottuk a *kódex* alapját adó különleges papírra.

Természetesen a klasszikusokkal, Illyés Gyulával (*Lőtt lábú madár*) és Nagy Lászlóval (*Susogó gím-üzenet*) kezdődött az ünneplők sora – ők még a föld alól is világítottak –, de Sütő előtt, neki ajánlott verssel, Csoóri Sándortól Nagy Gáspárig, Kányádi Sándortól Farkas Árpádig, Tollas Tibortól Gál Sándorig és Csorba Győzőtől Fehér Ferencig számtalan költő hajtott főt. Ugyanakkor nem kevés képzőművész küldte el az ajándékát (rézkarcát, ceruzarajzát, fotóját stb.), hogy barátunk érezze a közösség szeretetét. Schéner Mihály, Orosz János, Szabados Árpád, Gyulai Líviusz, Ágotha Margit, Kókay Krisztina, Prutkay Péter, Kárpáti Tamás, König Róbert, Vén Zoltán, Orosz István, Almásy Aladár, Kiss Ilona, Püspöky István, Muzsnay Ákos, Keresztes Dóra, Ruttkay Sándor – íme egy csinos sor az ünneplő képzőművészekből!

Dolgozhattam bárhol – a *Kortárs* után az *Új Írás*, majd a *Budapestet* követően ismét a *Kortárs* szerkesztősége következett –, az írók, magyarán az érték istápolása volt a legfőbb feladatomban. Íme egy részlet a Sütőnek 1975. augusztus 26-án írott levélből (írógépmásolat lévén megmaradt, csak később tértem át a töltőtollra): „Egy írónak mindig alakul valamiféle iromány, s ha meg nem alakul, már alakultan fekszik remekmű-tetszhalál kellős közepette a fiókban! Szabadítsa ki, Kedves Uram, ama remekművet – lehet pár flekkes monokli is, útirajz vagy egyéb szükséges jó! – és röpiük az *Új Írás* felé! Nagyon szeretném, ha Tőled nem jönnék üres kézzel! A máglya-csillag mikor fogja bevilágítani a Kriterion egét? Készül-e a *Szavaknak* folytatása? Andrisom, ez lenne a nagy helyzet, csak sodorjon már arrafelé a szél!”

FÖLMENTÉSEM ÜGYÉBEN

Tisztelt Bíróság!

Eddig csak a falevelek sugdosták, hogy perbe vagyok fogva, ezért kérem Önöket, hogy ismételjék meg bűnömet! Minthogy tudomásomra jutott, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeumból pár levél – kiszakítva Sütő András kézzel írott *Naplójából* – a Tisztelt Bíróság asztalán landolt, kíváncsi vagyok a vádpontokra!

„1986. dec. 26.

Alföld 12. Szakolczay fanyalgásai Görömbei könyve kapcsán, Belém harapdos itt-ott, s újból nekiront az Advent-nek. (Talán harmadszor, mióta bemutatták.) Úgy néz ki, hogy ez a fiú, aki hajdan belepislogott az életünkbe: átkeresztelkedett. Új istene segítje!

Tán akad majd, aki hamis állításait megcáfolja. Sajnos, divatáramlatokon hányódó irodalmárnak látszik. A Csipkerózsika-cikkemből kötőszónyt sem értett meg. A Székelyhez írott levelemből sem. Annak gondolati magvát ma is vállalom. De másként írnám meg. Szegény Szakolczay! Most úgy gondolja: pecsenyét sütögethet ily régi konfliktusok tüzésénél. Engem a közös nyomorúság azóta közelebb sodort Székelyhez, mint e kis drukkerok gondolták. (És fordítva is!) Ám ők még mindig ugatnak.”

Tisztelt Bíróság!

Egyértelmű a vád: elhagytam a *közös hajót*, s egy jobb élet (pénz, sors, paripa) reményében kikeresztelkedtem. Sohasem tennék ilyet, megmaradtam, aminek kereszteltek: katolikusnak. Sütőnek ez a megállapítása, noha torkomba vágott, nem is fájt annyira, mint az, amelyikben az írja, hogy belepislogtam az életükbe.

Ennél súlyosabb vádat nem ismerek! Köztudott – Ausztráliától a Fokföldig (Kolozsvár, München, London és Szabadka érintésével) ezer levél tanúsítja –, hogy a munka örültje vagyok. Vagyonom nincs, sosem is volt, de pénzt és fáradságot nem kímélve azért jártam be csaknem fél évszázad alatt a Kárpát-medence (és egy kissé távolabbi országok) tájait, hogy az ott termett értéket fölmutathassam. Önzetlenül tettem, amit tettem, sosem vártam ezért köszönetet. Jóllehet az idők folyamán egy-két (nem várt!) díj az ölembe hullott, ám nekem a boldogságot az adja, ha valamit tisztességesen meg tudok csinálni. Húsz könyvem bizonyítja, talán itt-ott sikerült.

A Párt, a munkásőrség és a besúgó-hálózat igyekezett magához édesgetni, de nem sikerült. Maradtam annak, aki voltam, és mindvégig maradok – szellemi szegénylegénynek! A divatáramlatokon, noha szélesebb spektrumát ismerem az irodalomnak, mint a Felperes, sohasem lovagoltam. Mindig az itt is, ott is föltünetező érték vonzott.

Tisztelt Bíróság!

Súlyos vádat vágtak a szemembe, de – ha lehet – kérem fölmentésemet!

Még egyszer leszögezem, nem a „kikeresztelkedés” és a többi vád bánt, hanem az a kitétel, amely a megfeszített (többnyire honorárium nélküli) munkát – a Felperes szavával – „belepislogásnak” értékelte. Ez ellen életem végéig tiltakozni fogok!

Fölmentésem indokaként idecsatolom egyik, talán tíz év előtti írásomat, s kérem a Tisztelt Bíróságot, hogy ez alapján ítéljék meg bűnösségemet!

NÉVEN NEVEZZÜK-E A CSODÁT?

A szabadsághimnuszoknak, legyenek azok az *Énekek énekét* visszhangzó szerelmi vallomások, megvan a közösség- és otthonosságérzetet sugalló aurájuk.

Úgy szállonganak, akár éter nélküli térben is, mint a vándormadarak vagy – Öntől a Szenczi Molnár Albert zsoltárjait idéző példa – mint az *olajágas galambsereg*.

A megverték szenvedését s az együvé tartozás örömét hirdetik a rablánc széttörését hozó eséllyel.

Az igazak nem véka alatt tartják a gyertyát, hanem – megadva a világolónak a méltóságot – olyan *helyre*: magaslatra helyezik, ahonnan látni bátorító fényt.

Ön, mezősegi világító, porban és sárban caplató, jól tudta ezt. Vagyis, hogy a Vlegyásza felhőt súroló tornyos tornyai – ezzel Kós Károly is szembenézett – jelenthetik a magasság rengetegét, a hó szigorában megdidergő helyi kozmoszt, ám az elnyúló, botladozó, nyelveket keverő tarka rétnak is lehet olyan kilátója, amely a mindent kimondani tudó álom szabadságképzetével magasodik a hó földte csúcsok fölé.

Néven nevezzük-e a csodát?

Pusztakamarás.

A falu behúzott nyakkal ül a történelem iskolapadjában – Zsiga báró, Kemény Zsigmond könyvtárát igencsak fölperzselték –, de elkomoruló magyar nyelve és a magukra hagyottak lélekdadogása ellenére is tiszta példa: a fölemelkedés, az *érettük* való küzdelem világító fáklyája.

Őn tette azzá.

Nem csupán avval, hogy unokája, Lacika számára az anyanyelv fészkéből azokat a pelyhes kis madarakat kiszabadította, de avval is, hogy történelmi – gondolkozásmódokat ugyancsak ütköztető – szószeréké emelte ama *cöveklábú* asztalt.

Az ígért könnyű álom nehéz valóság lett, hiszen a köréje ültetettek – Bethlen Gábor nagyságos fejedelemtől a Kolhaas szívkalitkájának is nevezhető Lisbetig hosszú a sor – mindannyian kiharaptak egy szeletet a szabadság kenyereből.

Ez volt életépítő, életmentő gesztusuk. Ezzel akartak a Nagy Romlás – a haza- és önfeladás – útjába állni.

Kolhaas és Nagelschmidt, a béketűrő és a lázadó forradalma, Kálvin kőtáblái és Szervét költői lángolása s a hómezőbe ültetett virágok: a Fügedes-lányok furcsa, önfelszabadító táncai éppúgy megfértek ama asztalon a „díszítmények” – a frissen hámozott zölduborka és a Biblia – mellett, mint a Nagy Sándor-i hódítást kisebbségpolitikai bölcseslemmel elmesélő példázatok vagy a család emberség-ügyeletesei, például Gyümölcsoltó Gergelynek csoda számba menő – késszelídítő – tettei.

Mert békesség-asztal és forradalmi gyűlde volt az a Mezőségtől egészen az Atlanti-óceánig elnyúló-kerekedő hatalmas malomkerék. A „lesántultak és a hitükben összetörtek” – ez volt a cél is – fölemelkedésének a záloga.

Őn, Sütő András, jól tudta, hogy le lehet becsülni az évszázadokra visszanyúlóan sikeres harcmódot, a zsákban futás művészetét, de a közösségért felelős józan – legyen az fejedelem vagy király, avagy a toll szolgálatosa – nem teheti meg, hogy számot ne vessen a történelmi „hegyemenet” ezen kapaszkodóival.

Mert Kálvin – minden időnek más a parancsa – befalazhatta azt a törvényt, ám Szervét azért született, hogy megmutathassa: az észnek nincsenek korlátai.

Ha lenyessük a madár szárnyát, akarva-akaratlan a kút mélyrealitásaiba húzzuk vissza a költészetet. Sok minden egyéb mellett Persze-

poliszba azért kell mennünk, hogy az *időutazás* erkölcsével tanúsíthassuk: a mezősegi padlaton is érvényes az a – végső soron az életért vívott – haláltánc.

Uram, minő szédítő asztaltáncos Ön, hogy semmitől sem fenyegettetve, csak ropja, ropja! Mezőn, síkságon, ama *földkerekek* asztalon, hogy félresodort, létükben megimbolygó szavak kalitkájából kiszabadíthassa, eszmélkedésünknek kifutópályát teremtve, történelmi és nemzeti sorunk rab madarát.

Amikor elindult gyertyával és könyvvvel a kezében a tömeg élén, gondolt-e a veszélyekre – minő dráma, hogy épp a *megteremthető* világosság érdekében kellett otthagynia szeme világát –, eszébe jutott-e, hogy az igazság cövekelte út végül *golgotai* is lehet?

Mi már csak azt látjuk: a *világ világossága* attól a corпустól is kapta fényét, amelynek emberi neve volt: Sütő András.

SÜTŐ ANDRÁS LEVELEI

1. (írógéppel)

(dátum nélkül)

Kedves Lajos!

Leveled – kézszerításod – jólesett olvasnom. Köszönöm. Mit mondjak? Így s ennyire sikerült. Kevéske része annak, ami volt s van. Valójában ez töltötte ki az életünket. A krónikát folytatom. Persze, ki kell lépnem Pusztakamarásból. Magam is elindultam onnan egyszer; ha vissza is térek hetenként: a korszak – már évszázadnak tűnik – az otthoni dolgoknál vaskosabb tényekkel terhes. Az élmény tetemes része: urbánus fogantatású. A mozgalom! Valami egészen más, mint egy Nagy Istvánnak, vagy épp Déry (áthúзва!) József Attilának kijutott. Írom s a többit meglátjuk.

Te – jelek szerint – nem érted az epilógust. Én azt nem, hogy mi lehet ez a nem-értés? Ott áll a két öreg s néz ki belőlük a lélek, mint toronyból a bakter. A többi: ennek a hangulatnak részelemeiből áll. Ám lehetséges, hogy szándék és megvalósítás – mint oly gyakran – most is egymásra viczorog. Az első vagy, aki ezt a részt így értelmezi, hogy nem érti. Épp ezért a te okfejtésedre volnék leginkább kíváncsi. Ha gondolod, hogy megéri, írd meg nekem a dolgot. Lehet, hogy igazad van, én azt nem tudhatom. Különben egyetlen értelemzavaró mondat

valóban becsúszott. Így hangzik: „A kimondott szó s az érvényesített igazság között húzódik az ösvény, amelyen az író babért nem szerezhethet. Nincs hozzá hatalma.” Ennek a világos értelme eredetileg az lett volna, miszerint: az író kimondhatja az igazságot; az még nem valódi igazság. Az igazság ui. csak érvényesített formájában lehet igazság. Ha az anyag létformája: a mozgás, akkor az igazságé: az érvényesítés.

Erről van szó. Új kiadásban valahogy így hozom.

Különbén nincs miért haragudnom, hogy az epilógust így – mint értelmetlenséget – említéd. Lám, tűnődésre készítettél vele, hasznomra.

Mégis: írd meg, mi zavar?

S mikor jössz erre?

Ölel szeretettel:
Sütő András (kézírással)

(érkezett: 1970. XI. 3.)

2. (írógéppel)

VI. 2. (kézírással)

Kedves jó Lajosom,

bizony, hosszú volt ez a hallgatás; magam nem tudtam – talán elvesztettem – a címedet; akkortájt munkahelyed sem volt épp a legbiztosabb. Hová írtam volna neked, mégpedig rögvest, megköszönöm kedvességedet, figyelmedet, és főleg a szállodabeli örökdést, hogy megint el ne raboljon valaki cirfandlizni.

Nos, e kis gyónás – és tán kegyes föloldozásod után – hadd térjek rá a lényegre. Szerintem, míg meg nem halok, azzal a néhány versikével nem érdemes foglalkozni. Lírai naplók, nem is versek. Meg aztán alig van néhány, 7-8 kb. Azt se tudom, merre vannak, mikor hol jelentek meg. Hidd meg, célobban a legcsekélyebb mértékben sem akadályoz a hiányuk.

Petőfi ügyben szeretettel várunk. Mások is jelezték már jövetelüket. Ha nem csalódom, ezek szerint Kovács Sándor Ivánnal jössz. Bizonyára sok friss anyagot sikerül majd összegyűjtenetek.

A kért cím a következő: B. A. Alea Carpati, nr. 51., apart. 67. Tîrgu-Mures. Épp a napokban mesélte valaki; évek óta gyűjti a Petőfivel

kapcsolatos emlékanyagot, persze, nagyrészt foto-anyag. Majd meglátjátok, mire használható.

Örülök, hogy a Kortárshoz kerültél. Gratulálok.

S egyben öllek szeretettel:

Sütő András (kézírással)

(érkezett: 1972. VI. 9.)

3. (írógéppel)

(dátum nélkül)

Kedves Lajos,

leveled vettem, könyvet köszönöm. B. Varga Lajossal nem sikerült találkoznom; vagy nem talált, vagy nem jött. Hát majd megoldjuk a dolgot valahogy. Egy bizonyos: interjúd elől meg nem szaladok. Adósod vagyok vele. Valóban jó lenne lejönnöd a Tamási-évfordulóra. Tudomásom szerint 17-én tartják az ünnepséget. De jobb ha hamarabb jösztek, nehogy megváltozzék menet közben a menetel.

Remélem, vihetitek magatokkal a megígért Illyés-írásocskát. Kérlek, Kovács Sándor Ivánnak mondd meg: ha vénasszonyok potyognak az égből, avantgardista vénasszonyok, akkor is megírom. Ha – az idő rövideje miatt – csak szusszanásnyi lesz is: el nem hagyom. Épp tegnap jöttem vissza Imre bácsitól. Le kellett rohannom lóhalálában, hogy két órácskát a szóbanforgó festménye előtt üldögéljek. Így hát a napokban remélem, hozzálátok. Jelek szerint épp azokban a napokban lesz itt Féja Géza is, ma vettem levelét jöveteléről. Nagyon örülök neki; végre személyesen is megismerem.

Gyere hát, Lajos, szeretettel várlak!

Ölel:

András (kézírással)

(érkezett: 1972. IX. 11.)

4. (írógéppel)

(dátum nélkül)

Kedves Lajos! (kézírással)

Jó egy hete, hogy elküldtem Ivánnak az Illyés-köszöntő néhány módosított oldalát. Remélem, megkapta. Kérlek, jelezd nekem, a térítvevény még nem érkezett meg, ez nyugtalanít. Mármost Téged is megkérlek: nagyon alaposan bogarászd át a kéziratot, ui. – mint utólag megállapítottam – rengeteg ostoba gépelési hiba csúszott bele, a nagy sietségben pedig akkor nem volt időm átnézni.

Hirtelenében most csak ezzel zavarlak. Igen szép Bethlen-ünnepségünk volt Enyeden. Tasnádi Gábor és Ablonczy (sic!) Laci majd beszámol róla.

Ölel szeretettel:
SAndrás (kézírással)

(érkezett: 1972. X. 23.)

5. (kézírással)

1973. IV. 20.

Kedves jó Lajosom!

E pillanatban indulok Amerikába, kb. 40 napra. Kérlek, ha lehet, halaszd el ügyünket. Visszatérve, kapsz tőlem írást.

Megbocsáss a távirati szüksézságért. Később többet írok.

Ölel szeretettel:
Sütő András

6. (írógéppel)

(dátum nélkül; a boríték bélyegző: 1973. X. 9.)

Lajosom,

futtában néhány sort, merthogy Miska már utazik.

Szívből köszönöm a portrét. Moszkvai levelet hasonlóképpen.

Sokmindenről kellene szólnom, de most nincs idő rá.

Várunk, várlak s öllelek.

Sütő András (kézírással)

7. (kézírással)

'73. nov. 6.

Kedves Lajos!

1.) Megkaptad-e levélkémet, amelyben a Kós-szöveghez egy apró javítást kértem?

2.) Üzent-e Létay, hogy a szülőföldi szövegből is kiesik egy mondat? Vagy már itt (aláhúzával!) javított?

Várom üzeneted a megbeszélt Jogvédő-i ügyben.

Most csak ennyit s így futtában.

Ölel:

Sütő András

8. (kézírással)

(dátum nélkül)

Kedves Lajos!

Nem hívtál, tehát minden rendben van.

Mármost: egy apró javítás: ahol a szöveg így szól: „gazdája ellen a hajtóvadászat...” – az imigyen javítandó: gazdája ellen a hajtás (aláhúzával!), stb. Érted-e?

A lényeg marad, a vadászat nem megy. Isten neki!

Most csak ennyit.

Ölel

SAndrás

9. (írógéppel)

'75. II. 16. (kézírással)

Kedves Lajos,

többrendbeli ügyben fordulok hozzád, azonkívül, hogy újólág is megköszönöm rengeteg segítségedet, amit nekem s Évának, meg a fiamnak nyújtottál a sok futkosással. Remélem, azután, hogy eljöttünk, nyugalmasabb napokat adott neked a sors – és az irodalompolitika. Mármost, kedves Lajos, arra kérnélek: ellenőrizd, hogyan jut vissza hozzám a nagytata-fénykép, amihez a család igen-igen ragaszkodik. Továbbá: levelet írtam Kovács S. Ivánnak, azt kérdeztem, igaz-e a rémhör (sic!), miszerint MÁR nem dolgozik a Kortársnál. Nem

válaszolt. Téged kérlek, valamiképpen juttasd emlékezetébe a levelem, te pedig írd nekem ebben a dologban. És abban is, hogy ugyancsak Iván megkapta-e a táviratomat – ha nem ő, akkor másvalaki nálatok –, melyben hibaigazítást kértem. Képzeld, az írásomban egy közismert Illyés-versbe rettentő hiba csúszott be, úgy látszik, nem volt idő az alapos ellenőrzésre. Én ugyan megkértem valamelyiket – már nem tudom, melyikötöknek szóltam –, hogy az idézett verset a Poharaim című kötet Újévi ablak című verse alapján – még szedésminta dolgában is – vesse össze a szedett változattal. Nem történt meg, most Gyulának vagyok kénytelen bocsánatkérő levelet írni. Kérlek, továbbá, kedves Lajos: előlegezz nekem tavaszig – akkor ui. megyek állítólag hozzátok – 50-60 forintot s küldj 5-6 példányt a Kortárs 2-es számából. Soká lesz, míg a Szavak kötetben is megjelenik, ezért a Kortársat küldöm el néhány (arra? – Sz. L.) érdemes barátomnak. Lám, a Látóhatár nem hozta a Kék halált, úgy látszik megsokallta valaki a dolgot, vagy tán a Szavaknak tartogatták a megtiszteltetést? Vagy mert Czine nem volt otthon? Hát ezt csak úgy zárójelben mondom. Tinektek, mindnyájatoknak köszönöm a Szavak közlését.

Válaszodat várva ölel:
Sütő András (kézírással)

10. (gépirással)

'75. V. 29.

Kedves jó Lajosom!

Köszönöm Szép Szó-beli tünődéseidet. Szerény mivoltomtól függetlenül: egyik legjobb és legszebb, költőiséggel meghintett írásod. Múltkori írásod olvastán – a gyermekkori játékok dolgában – épp elgondolkoztam: hogy is lesz ez most már, hiszen arról beszéltél – ha jól értettem –, hogy a két témát (a játékokat és a Szavakat) egybeötvözzöd. Abból aztán külön kis írás lett, emez a Szavakra épült. Jobb így. Megérzik rajta a szállodai nyugalom, a zaklatástól mentes tünődés lehetősége. Nos, még egyszer köszönöm.

Végül is mi van veled?

Itt jártak Ivánék, a magam részéről semmit veled kapcsolatosan szóba nem hoztam, ők nem említettek. Így hát nem tudom: hol vagy és mit csinálsz. Írd magadról. S megkérnélek egyúttal: néznél be a

Jogvédősökhöz, múltkori módón, tájékoztatnál ottani dolgainról. S megkérnéd őket: vegyék figyelembe, hogy oda készülök. Mármint, hogy átutalást ne eszközöljenek.

Itt járt Nagy Laci, Kormos Pista, Kiss Feri. Sajnálatos, csak átröppentek, alig-alig jutott idő egy kis beszélgetésre, széki lakodalom várta őket. Annus Jóska is meglátogatott, igen tanulságos beszélgetésünk volt. Magamról: be szeretném fejezni a Szavak-könyvecskét, kibővítvén két folytatással, hogy egységes legyen. Két darabom, a Lócsiszar és a Kálvin – remélem – rövidesen nyomdába kerül a Kritérium gondozásában. Egyéb: a Gondolat fölkért, mondanám meg, mit hozhatna ki tőlem. Megírtam, a fülük botját sem mozgatják a válaszomra, van annak tán két hónapja is. Nem zaklatom őket, azt se tudom, ki írta a levelet, amit nem találok. Időközben Illés E. 40 ezer példányban rendelte meg D. Gézától az Anyám-könyvet, remélem, ebből lesz valami. Hát írj, Lajosom, és ha lehet, inkább gyere; személyesen jobb ízű a szó.

Ölel:

Sütő András (kézírással)

11. Távirat

Postabélyegző kelte: '76. III. 12

premier marcius 17 kozold baratainkkal
andras

12. Távirat

Postabélyegző kelte: '76. III. 13.

bemutato elhalasztva pentek 19 re
andras

13. (írógéppel)

'75. X. 23. (kézírással)

Kedves Lajos! (kézírással)

Valóban vártunk azon a napon, most már értem, miért nem jöttetek. Ezek szerint jól éreztétek magatokat Lajikánál.

Köszönöm a fölkérést. Egyelőre semmi kéziratom. Ami lesz: a Tiszatájnak már odaígértem. Hanem ha elkészül az új dráma: Kain és Ábel, akkor ígérhetek, ha a lap igényli...

Addig még találkozunk. Ha igaz, mint mondtam, december elején ott leszünk Évával a Kálvin-bemutatón. Erről jut eszembe: ugornál föl alkalomadtán a Jogvédőhöz. Tegyéek félre nekem a Kálvin-honoráriumot. (Itteni Jogvédőnkkel a dolog ilyen értelemben megbeszélve.)

Erről – Kálvinról – jut eszembe Géza bátyó vallomása: Úgylátszik, a szöveg hatása egyöntetű, mert nálunk is szidják épp elegen az ún. „elsőbbbségtudat” miatt, amit én úgy fogtam föl inkább, hogy a szerkesztő magát az összeállítást (Illyés, Bocskay stb.) óhajtotta vele gazdagítani. Viszont valóban: nálunk sem hajlandó senki sem – az istennek sem – ezt imígyen fölfogni. Tehát objektív hatásában máshová érkezett a jegyzet, mint ahová – esetleg – indult. Potomság.

Tévedtünk, Lajos: új Kinga-lemez nincs. Hiába is kerestük. Kedves asszonyodnak mihamarabbi gyógyulást kívánok, téged pedig öllelek s adj át valamit belőle Juhász Ferinek is. Személyesen nem ismerem őt s ez nyilván az én hibám, mert hiszen tehetségben ő a nagyobb, a mi nagyobbik testvérünk.

Kósa Csabának is (kézírással)

Sütő András (kézírással)

14. *Távirat*

1976. X. 6.

imre bacsí szöveg rövidesen megy
andras

15. *(írógéppel)*

'77. II. 9. (kézírással)

Kedves Lajos!

Régóta teszem-veszem a leveled, osztogatom az időmet, hogy miként írhatnám meg a pályám emlékezetét. Mármost: mivel sarkunkban a tavasz, majd azután a nyár, én úgy gondoltam, hogy hagyjuk ezt az anyagot azon alkalomra, midőn – szerencsétlenségből – fennállásom ötvenedik esztendejét töltöm, június 17-én.

Addigra nyugodtan összegyűjtöttem a fotóanyagot is, a szükséges dokumentációt. Egyetlen problémám, hogy fölöslegesnek tartom magamat mutogatni, meg a cserepeimet, ócska vasalóimat és egyéb hobbys dolgaimat. Mint említettem, a magam részéről más formát keresnék a mondandó számára, talán sikerül is.

Káin? Egyelőre sehol. Még bízom benne s részint magamban is, de nem tudom, májusig lesz-e belőle valami. A közlés dolgában állom a szavam. Uram, mikor jó felénk? Néhány igen szép írásodat olvastam, kézfogásom küldöm. Feri? Remélem, meggyógyult. Újévi kézjegye jólesett, köszönöm neki, neked, mindnyájatoknak.

Szeretettel ölel:
Sütő András (kézírással)

16. (írógéppel)
'77. II. 11.

Kedves Lajos!

Levélkém, melyet Levente barátom juttat el hozzád, aki különben személyesen is óhajt veled találkozni (ifjú költőnk, ismer téged stb.), nem a legrózsásabb.

Nincs kézirat!

Földrengés utáni körülmények között semmit sem tudtam írni.

Ha kész is lenne a kézirat: engedélyeztetése roppant bonyolult. Anélkül MOST nem küldhettem volna.

Kérlek, csinálj, amit tudsz, míg könnyebb napok jönnek.

Mikor jössz felénk?

Juhász Feri öleld meg nevemben.

Téged én öllelek:
SAndrás (kézírással)

17. Marosvásárhelyi képeslap (kézírással)

Lajos barátunkat ringassa térdén a múzsa.

Jó szívvel gondol rá: Sütő András

Hát én újra itt, és Te nem szállsz fel a kolozsvári állomáson: Kulcsár Kati

Üdvözlettel: Nagy Károly

(Érkezett: 1977. VIII. 30.)

18. (írógéppel)

'83. VI. 1. (kézírással)

Kedves jó Lajosunk!

Hogy van az, hogy nem látjuk egymást? Budapesten sosem találkozunk. Meg már Szentgyörgyön sem? Ősszel meglesz a Kollokvium. Akkor talán?

Köszönöm régi-régi soraidat a tévéfilmecskéről. Ezt is, meg a Hervay Giziről írott kis ékszer-esszédet. És egyáltalában... jó lenne már szót váltani, mint réges-régen... És a könyved? Én azt még nem láttam. Remélem, mihamarabb.

Sok szeretettel ölel:
Sütő András (kézírással)

19. (írógéppel)

Sikaszó, '95. IX. 3.

Kedves Lajos!

Azóta, hogy elvileg és „lehetőség szerint” írást ígértem neked a Kortárs számára, sok idő telt el, közben néhány sürgető lapodat is kézhez vehettem. Kérlek, „siketségemet” próbáld megbocsátani. Nem közönyben avagy sértettségben hallgatok, hanem *létvégi hajrában* és testi nyomorúságban. Munkaerőm megcsökkent, közügyek és naplógondok kötöttek le az elmúlt két esztendőben. Vehetted észre a Vörösmarty téren, ahol kiadóimnak kellett segítenem könyveim eladásában. Egymás után két könyvhéten dedikáltam Debrecenben, Budapesten és Győrben déli 3 órától este 8–9-ig, olyan ütemben, hogy kávé sem ihattam, meg a dolognak is úgy vetették végét, hogy a szervező ember odament a sor végére: „Emberek, innentől kezdve ne várakozzanak, mert végét kell vetni a dedikálásnak.” Nem panaszként mondom, hanem disznóságként, hogy az ilyen jelenség előtt szemet hunyt a média; olyan kamerás embert is láttam, aki futásnak eredt a sátram előtt álló sornak a láttán. Azt gondolta, hogy vasvillás, gatyás népfiak fogják megtámadni az Esztétika budapesti hadállásait. De félre a tréfával! Hadd köszönjem meg inkább az *Ugató madár*ról küldött írásodat. Ezt jó lenne olyan költőnek (és szellemi vezérnek) is olvasnia, aki ezt a drámát Marosvásárhelyt „bundás nacionalizmusnak” nevezte.

Dupla szekunda: nem tudja, mi a bunda, s még nem tanulta meg, mi a nacionalizmus. Ez nem is lenne baj, ha mostanság egy-egy ilyen korszerű mocskolódás nem lenne feltétele bizonyos irodalmi ösztöndíjak elnyerésének. Végeztem! Lajos, nem felejttem kérésedet és ígéreteimet. Ahogy levegőhöz jutok, küldök neked valamit. A Kortárshoz mostanság nemigen jutok hozzá, a Forrást kapom, meg a Tiszatáját. Azt nem kívánhatom el, hogy mint régen, ingyen küldjétek, ui. jól tudom: nincs rá pénz. Előfizetőként pedig nem akarom a levél- és újságelszám Gondolat s Magyar Betűt Elhárító Banda jövedelmét gyarapítani.

Ez a kései reagálás a cikkedre nem attól van, hogy elefánt volnék, mely tudvalevőleg az embernél sokkalta későbbben fogja föl agyában a talpába fúródott tüskét. Ó, nem! Főleg, hogy kritikád nem tüske (a szívemben), hanem inkább szellemi szolidaritás. A dologra úgy került sor, hogy hajnali óráiban, itt Sikaszóban tallózatok kényszerűleg „későbbre félretett”, megőrzésre érdemes, mert hisz baráti kézből röppentett levelek között.

Aztán egyszer majd, nyugodtabb órában arról is elbeszélgetünk, hogy az ifjonti hévtől, érdekesebb mondatoktól eltekintve miért vállalom ma is Székely Jánoshoz hajdan intézett leveletem. Ez nem holmi öszvérkonokság, csupán annak bizonyossága, hogy amiként kubikos, gyepmester, király, császár, azonképpen költő sem létezik, aki Isten lenne, azaz: önmaga által és önmagáért létező valami... Hát ezt csak futtában, mert a horizonton fölbukkant a nap, amely hasznosabb ténykedésre serkenti az embert. De Jánossal engem ez a véleményem sem ugrasztott össze. Szívmeleg dedikációk igazolják.

Ave

Sütő András (kézzel)

(Készült az MMA támogatásával.)

Melomán (terrakotta, 2016)